

Τοῦ Α. Λ. ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝΤΕΤΑΛΜΕΝΟΥ ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ
ΚΟΣΜΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ

Ἡ οικονομική, πολιτική καὶ στρατιωτική ἐξουσία στὸ μυκηναϊκὸ κόσμο δὲν ἀσκεῖτο ἀπὸ τὸ βασιλέα κατὰ τρόπο δεσποτικὸ – θεοκρατικὸ καὶ αὐθαίρετο, ὅπως συνέβαινε στὰ κράτη τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτικοῦ δεσποτισμοῦ, ἀλλὰ ἦταν κάτω ἀπὸ ἓνα σταθερὸ ἔλεγχο κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν διαδικασιῶν¹:

«... Στὴ κορυφὴ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως ὁ βασιλέας ἔφερεν τὸν τίτλο τοῦ ἀνακτα. Δίπλα στὸν ἀνακτα τὸ δεῦτερο πρόσωπο τοῦ βασιλείου ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ, ὑπὸ τὴν ἐννοια τοῦ ὄπλισμένου πληθυσμοῦ, τῶν πολεμιστῶν... Εἶναι δὲ μέσα στὸ ἐπαρχιακὸ πλαίσιο ποῦ ἐμφανίζεται τὸ πρόσωπο ποῦ φέρνει τὸν τίτλο, ποῦ κοινῶς μεταφράζουμε, τοῦ βασιλέα (ὄχι τοῦ ἀνακτα), τοῦ ὁμοιοκτοῦ βασιλέα. Δίπλα στὸ βασιλέα ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ τὸ Συμβούλιο τῶν γερόντων (ἡ γερουσία) πράγμα ποῦ βεβαιώνει τὴ σχετικὴ αὐτονομία τῶν κοινοτήτων...

Οἱ ἄπλοοι χωρικοί, οἱ ἄνθρωποι τοῦ δήμου... σχημάτιζαν τὴ μάζα τῶν θεατῶν ποῦ ἄκουαν σιωπηλοὶ αὐτοὺς ποῦ εἶχαν τὴν ιδιότητα τοῦ πολεμιστῆ καὶ συνεπῶς τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὸ λόγο (στὴ Συνέλευση), καὶ ἐξέφραζαν τὰ αἰσθήματά τους μὲ θορύβους ἐπιδοκίμασίας ἢ ἀποδοκίμασίας... Ὁ ἀνακτας καὶ ὁ βασιλέας εἶχαν κυρίως θρησκευτικὰ προνόμια².

Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι πρὸς τὸ τελευταῖο τέταρτο τῆς δευτέρης χιλιετίας π.χ., οἱ ἑλληνόφωνες φυλὲς τῶν Ἀχαιῶν, ποῦ κατοικοῦσαν στὴ Νότια Ἑλλάδα, εἶχαν μίαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη καὶ πρωτότυπη κοινωνικο-πολιτικὴ ὀργάνωση ποῦ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἦταν κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοὶ σχεδὸν μοναδικοὶ στὸ εἶδος τους, γιὰ τὴν ἱστορικὴ περίοδο ποῦ ἀναφέραμε: ὁ ἀνακτας, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐνοπλοῦ λαοῦ, οἱ τοπικοὶ βασιλεῖς, τὸ Συμβούλιο τῶν γερόντων, ἡ Συνέλευση τῶν πολεμιστῶν, ὁ δῆμος (χωρικοί, τεχνίτες «ἐμπορευόμενοι», «ἐργάτες» καὶ θῆτες) καὶ οἱ δοῦλοι, αἰχμάλωτοι τῶν πο-

1. Georges C. Vlachos. Les sociétés politiques homériques. pages 171-206. P.U.F. Paris. 1974.

2. J.-P. Vernant. Les origines de la pensée grecque. pages 23-28. P.U.F. Paris 1969. Βλ. Georges C. Vlachos. Les sociétés politiques homériques, pages 87-95 καὶ 106-110.

λέμων, πού ἐχρησιμοποιούντο κυρίως σέ οἰκιακές ἐργασίες καί κατ' ἐξαιρέση στήν ἀγροτική παραγωγή· δηλαδή τὸ κοινωνικὸ σύστημα δὲν ἦταν ἀκόμη δουλοκτητικό, γιατί οἱ δούλοι ὄχι μόνον ἦταν ὀλιγάριθμοι, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο, ὁ ρόλος τους στήν κοινωνικὴ παραγωγή ἦταν τελείως περιθωριακός.

Αὐτὴ ὅμως ἡ διάρθρωση τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου καί ἡ φύση τῆς ὀμηρικῆς παλατιανῆς οἰκονομίας, πού οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸ τῆς ἦταν ἡ ἔλλειψη ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῆς γῆς καί ἡ κυριαρχία τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἐδάφους μὲ ἐξαιρέση τίς ἀκόλουθες μορφές ἀτομικῆς καί οἰκογενειακῆς ἐπικαρπίας: τὸ τέμενος³, ὁ «κλῆρος»⁴ τῶν πολεμιστῶν, καί ἡ οἰκογενειακὴ κατοχὴ ἐνὸς τμήματος ἐδάφους ἀπὸ τοὺς πατριαρχικοὺς «οἴκους»⁵, μᾶς ὀδηγοῦν στήν ἰδέα ὅτι οἱ κοινωνίες τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου δὲν ἦταν ταξικές, ὑπὸ τὴν ἔννοια πού ἱστορικὰ γνωρίζουμε, δηλαδή κοινωνίες τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῆς γῆς καί ἐπὶ τῶν ἄλλων μεγάλων ἢ μικρῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς ἱεραρχημένες «ἀταξικές» κοινωνίες ὅπου ἡ ἰδεολογία, ἡ θρησκεία καί ἡ κοινωνικὴ συνείδηση ἀνταποκρίνονταν περισσότερο ἢ λιγότερο «ἀκριβῶς» σ' αὐτὴ τὴν ἱεραρχικὴ μορφή τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως.

Ὅταν ἐπομένως ἀναφερόμαστε στήν ὀμηρικὴ βασιλεία δὲν ἐννοοῦμε σέ καμία περίπτωσι οὔτε τὴν ἀνατολικὴ προελλαδικὴ δεσποτικὴ μοναρχία, οὔτε τὴ βασιλεία τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, οὔτε τὸ ρωμαϊκὸ *imperium*, οὔτε τὴ νεώτερη μοναρχία τοῦ ἀστικοῦ ἱστορικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ μᾶλλον μία στρατιωτικὴ διοίκηση, ἓνα εἶδος «στρατιωτικῆς δημοκρατίας» ὅπου τὰ ἄτομα δὲν ἦταν ὑποκείμενα τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι παράγοντες τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικο-στρατιωτικῆς δραστηριότητος⁶. Πράγματι, ὅπως χαρακτηριστικὰ δηλώνει ὁ Ἄριστοτέλης «ἡ βασιλεία τῶν ἡρωικῶν χρόνων ἦταν μία στρατιωτικὴ διοίκηση ἐπὶ ἐλευθέρων ἀνθρώπων».

Ποιοὶ ἦσαν ὅμως τυπικὰ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι στοὺς ἡρωικοὺς χρόνους; «Ὀλοὶ» πλὴν τῶν δούλων. Γιὰ νὰ καταλάβουμε ὅμως ἀκριβέστερα τὴν πραγματικὴ ἔννοια τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ διακρίνουμε μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων — πολεμιστῶν καί τῶν λοιπῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων (χωρικῶν, αἰιδῶν, τεχνιτῶν, «ἐργατῶν», θητῶν) καί νὰ ἐξετάσουμε χωριστὰ τὴν κάθε κατηγορία.

Ποιά ἦταν λοιπὸν ἡ «νομικὴ» — κοινωνικὴ κατάστασι τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων — πολεμιστῶν; Μήπως ἦταν ἡ ἴδια μὲ ἐκείνη τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων πολιτῶν τῆς πόλεως — κράτους τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας; Δηλαδή μήπως εἶχαν τὸ δικαίωμα μέσα στὴ Συνέλευσι νὰ ψηφίζουν τοὺς νόμους, νὰ ἐκλέγουν καί νὰ ἐκλέγονται, νὰ δικάζουν καί νὰ δικάζονται βάσει τοῦ νόμου; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἀπλῶς ἦταν ἄνθρωποι πού ἐφεραν ὄπλα, ἦταν ἐπαγγελματίες

3. Ἰλιάδα. VI. 195. IX.578.XII. 314.

4. Emile Mireaux. La vie quotidienne au temps d' Homère. page 104. Librairie Hachette. Paris 1954. Βλ. Ὀδύσσεια. XIII. 267.

5. M.I. Finley. Le monde d' Ulysse. page 55. Editions F. Maspero. Paris. 1969.

6. Georges C. Vlachos. Les sociétés politiques Homériques, pages 162-170.

πολεμιστές, πού είχαν την έπικαρπία — δηλαδή δέν ήταν κύριοι — ένός μεγάλου ή μικρού τμήματος έδάφους, πού συμμετείχαν στήν ίση διανομή τών λαφύρων τού πολέμου, πού έπαιρναν μέρος στή Συνέλευση τών πολεμιστών και στό Συμβούλιο. Ήταν οί όμηρικοί ήρωες πού δντας ύλικά άνεξάρτητοι γύρευαν παντού και πάντα τόν πλούτο και τή δόξα δια μέσου τών πολέμων τού έξωοικονομικού καταναγκασμού. Δηλαδή οί όμηρικοί ήρωες δέν ήταν κάτι τό έξωοικονομικού καταναγκασμού. Δηλαδή οί όμηρικοί ήρωες δέν ήταν κάτι τό σπάνιο όπως συμβαίνει νά είναι σήμερα: ήρωες τής έπιστήμης, τής πολιτικής, τής φιλολογίας, τής τέχνης, τουναντίον έπρόκειτο γιά μιá μάζα πολεμιστών πού ή ζωή τους γύριζε διαρκώς γύρω άπό ένα και μοναδικό στοιχείο «τιμής και άρετής»: τή δύναμη, τή γενναιότητα, τή φυσική άντοχή, τά πολεμικά κατορθώματα μέ κύριο σκοπό τήν έξόντωση τών άντιπάλων τους, τήν αίχμαλωσία τών γυναικών τους και τών παιδιών τους γιά νά τους κάνουν δούλους, και τήν άρπαγή τών αγαθών τους. Οί όμηρικοί ήρωες δέν είχαν τήν ψυχολογία τού μάρτυρα και τού άσκητή, όπως οί πρώτοι χριστιανοί ή ήρωες τών έπαναστατικών άγώνων τής έποχής μας. Άγαπούσαν τήν καλή ζωή μέ πάθος, αλλά και βάδιζαν περήφανα στό θάνατο πιστοί στόν κώδικα τής «τάξεως» τους, πιστοί στή γενεαλογία τους. Δηλαδή στους ήρωικούς χρόνους ή έννοια τού «πολεμιστή» και ή έννοια τού «ήρωα» ήταν συνώνυμες. Πρόκειται γιά ένα κοινωνικό στρώμα τής «πολεμικής άριστοκρατίας» πού είχε ιδιαίτερα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά συμφέροντα, συμφέροντα πού δικαιολογούσε και επιβεβαίωνε ή γενεαλογική άριστοκρατική τους ιδεολογία, έπίσημη ιδεολογία τού όμηρικού κράτους.

Ή ιδεολογία στό μυκηναϊκό κόσμο ήταν μιá άμοιβαία δράση μεταξύ γενεαλογίας, θρησκείας, οίκου, συγγένειας και κοινότητας. Οί «άριστοκράτες» και οί «κοινοί» άνθρωποι είχαν δύο συστήματα αξιών και δοξασιών τελείως άντίθετα, πράγμα πού βεβαιώνει τήν ύπαρξη μιáς συνειδήσεως κοινωνικής ίεραρχίας:

κι όποιον στό δρόμο ρήγα και άρχοντα τρανό
 συναπαντούσε,
 σιμώνοντάς τον τόν άντίσκοφτε μέ τά πραγá του
 λόγια:

«Καημένε, έσένα δέ σου ταίριαζε σάν τόν κιότη
 νά τρέμεις!

Κάθου ησυχος λοιπόν και κάθιζε και τό στρατό
 τόν άλλο.

Βαριά είν' ή όργή τών άρχοντόγενων
 τών βασιλιάδων πάντα·

τι ό Δίας τιμή τρανή ό βαθύγνωνμος κι άγάπη
 τους χαρίζει».

Μ' άπ' τό χοντρό λαό όποιον έπιανε μπροστά του
 νά φωνάζει,

μέ τό ραβδί τόν καταχέριζε και τόν απόπαιρνε
 έτσι:

«Ξεμυαλισμένε! Κάθου φρόνιμα και γρικά και τους άλλους τι λέν, πού στέκονται πιο πάνω σου. Μά εσύ κιότης κι ανάξιος! κι ουδέ στη μάχη ουδέ στη συναξη ποτέ σε λογαριάζουν»⁷.

Δηλαδή, οι άριστοκράτες είχαν συνείδηση κυριαρχου κοινωνικού στρώματος, συνείδηση ότι είχαν το δικαίωμα συμμετοχής στην εξουσία διά μέσου της Συνελεύσεως και του Συμβουλίου, συνείδηση ότι ο Βασιλέας δεν ήταν ένας «θεός» ή ένας δεσπότης, τουναντίον είχαν συνείδηση ότι ήταν ένας άνθρωπος της «τάξεώς» τους, και τέλος είχαν συνείδηση ότι υπήρχε ένα αδιάβατο δριο πού χώριζε την «τάξη» τους από την «τάξη» των κοινών ανθρώπων. Πηγή της περηφάνιας τους ότι ανήκαν σε ένα κοινωνικό στρώμα διακεκριμένο του λαού ήταν το γενεαλογικό δένδρο, ή αρχαιότητα και ή δόξα του οίκου τους: «Οι όμηρικοί ήρωες με την πλέον μεγάλη φροντίδα άπεστήθιζαν το γενεαλογικό τους δένδρο και το έδιηγουντο με την πρώτη ευκαιρία. Όταν ο Διομήδης και ο Γλαυκος συναντήθηκαν στο πεδίο της μάχης για να μονομαχήσουν ο Διομήδης σταμάτησε για να τον ρωτήσει: Ποιός είσαι έσθ ευγενή ήρωα μεταξυ των θνητών; Ποτέ δε σε είδα στη μάχη όπου οι άνθρωποι κατακτουν τη δόξα! Ή άπάντηση του Γλαυκου είναι ένας μακρύς μονόλογος άφιερωμένος κυρίως σε ήρωικά κατορθώματα και στην άριστοκρατική του καταγωγή πού κρατάει από τον Βελλερεφόντη. Και στις τελευταίες λέξεις του μονολόγου του λέει: Ιδού ή ράτσα, πού το αίμα της με κολακεύει ότι κατάγομαι άπ' αυτή»⁸.

Κάτω άπ' αυτό το κοινωνικό στρώμα των πολεμιστών υπήρχε ο λαός, οι «κοινοί», πού ήταν και αυτοί έλεύθεροι άνθρωποι, αλλά όχι άριστοκράτες — πολεμιστές: οι χωρικοί, οι τεχνίτες, οι άοιδοί, οι γραφιάδες του βασιλέα, οι «έμπορευόμενοι, οι έργάτες» και οι θήτες· πρόκειται για ένα κοινωνικό στρώμα έλεύθερων ανθρώπων περισσότερο ή λιγότερο άπαθή για τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις. Μεταξύ αυτών, οι τεχνίτες και οι άοιδοί άποτελοϋσαν την «άριστοκρατία» του πνεύματος του μυκηναϊκού κόσμου. Ήταν άνθρωποι πού κατείχαν τη γνώση. Ή εργασία τους περιλαμβανόταν μεταξυ των ευγενών άπασχολήσεων ή άκόμη και των θείων. Ο θαυμασμός για το ποιητικό ταλέντο των άοιδών και το καλλιτεχνικό ταλέντο των μεταλλουργών και των άλλων τεχνιτών μαρτυρεί την άνθιση μιās φιλολογικής (έπική ποίηση) και καλλιτεχνικής καλλιέργειας μέσα σ' αυτό τον κόσμο των πολεμιστών, οι όποιοι έθεταν σχεδόν στην ίδια γραμμή κοινωνικής ισότητας αυτούς τους ανθρώπους της τέχνης με τους έαυτούς τους, και περιέκλειαν τις καλλιτεχνικές άξίες μέσα στην κοινωνική ιεραρχία των άξιών τους επί των όποιων έστηριζε-το ή κοινωνία τους.

Όσον άφορā τις άλλες κατηγορίες του λαού κυριαρχούσε το άκόλουθο κριτήριο: «Αυτό πού καθορίζει τη θέση του έλεύθερου ανθρώπου σαν τέτοιου είναι ότι δεν έξαρτάται ή διαβίωσή του από την καταναγκαστική έξουσία του άλλου»⁹. Πράγματι, οι χωρικοί — μικροί καλλιεργητές του κοινοτικού εδά-

7. Ήλιάδα. II. 188-202. Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι. Θ. Κακριδή.

8. M.I. Finley. Le monde d' Ulysse. page 100. βλ. Ήλιάδα. VI. 215. κ.έ.

9. Άριστοτέλης. Ρητορική Ι.9. 1367. α. 32.

φους, οί «έμπορευόμενοι» — ναυτικοί και οί ποιμένες, πού ήταν ιδιοκτήτες ενός μικρού κοπαδιού ζώων, εργάζονταν για λογαριασμό τους και έπομένως αυτοί και ή εργασία τους ήταν ανεξάρτητοι του καταναγκασμού των πολεμιστών — άριστοκρατών έπικαρπωτών ενός μέρους του εδάφους και μεγάλων ιδιοκτητών κινητών πραγμάτων. Η εργασία όμως των «εργατών» και των θητών βρισκόταν κάτω από την καταναγκαστική έξουσία των άριστοκρατών: οί «εργάτες» και οί θήτες για να ζήσουν έγκατέλειπαν «έθελοντικά» την εργασία τους στον έλεγχο των εδγενων, δηλαδή άποποιούντο στην πραγματικότητα την έλευθερία τους. Πράγματι οί «εργάτες» και οί θήτες μη κατέχοντες τίποτα ήταν υποχρεωμένοι να πωλούν την εργατική τους δύναμη για ένα «ήμερομίσθο» ίσο με τον άρτο της ημέρας και ένα ύφαντό για την κάλυψη του σώματος:

«Θά 'θελες, ξένε, άν τό αποφάσιζα, να μπεις στη δούλεψη μου, μακριά στά ξώμερα — κι ή ρόγα σου θά 'ναι άρκετή — λιθάρια να κουβαλάς για φράχτες, τρίψηλα να μου φυτέψεις δένδρα; 'Ολοχρονίς ψωμί θά σου' δινα, να τρώς την πάσα μέρα, και για ρουχα σου θά γνοιάζομουν και για την ποδεμή σου. 'Ομως κακόμαθες, δε σου 'ρχεται να πιάσεις να δουλεύεις· τό 'χεις καλύτερα, την άπάτη κοιλιά σου για να θρέψεις, να τριγυρίζεις ζητιανεύοντας σκυφτός μπροστά στον κόσμο»¹⁰.

Τέλος κάτω από τους έλεύθερους ανθρώπους μη άριστοκράτες, στους πρόποδες της κοινωνικής ιεραρχίας βρισκονταν οί δούλοι, δυστυχή άνθρωπινα δντα πού ήταν άντικείμενα άτομικής ιδιοκτησίας σαν τά κινητά πράγματα. Πράγματι, ή άτομική ιδιοκτησία έπί των δούλων άποτελούσε κρατούν, πρωτότυπο και ουσιώδες στοιχείο της παλατιανής μυκηναϊκής οικονομίας, κάτι πού ήταν μία εξαίρεση στον άσιατικό τρόπο παραγωγής των άνατολικών κοινωνιών... Βεβαίως ό μυκηναϊκός κόσμος άν και γνώριζε τό θεσμό των δούλων, επαναλαμβάνουμε, δέν ήταν σε καμία περίπτωση δουλοκτητική κοινωνία υπό την έννοια του δουλοκτητικού τρόπου παραγωγής, τό αντίθετο ήταν μία κοινωνία της παλατιανής οικονομίας (economie des palais) μέσα στα πλαίσια μιās ιδιότυπου εξέλιξεως του άσιατικού τρόπου παραγωγής¹¹.

Οί δούλοι, κατ' εξαίρεση, έχρησιμοποιούντο στην άγροτική παραγωγή, αλλά ή χρησιμοποίησή τους στις οικιακές εργασίες, κυρίως των γυναικών και παιδιών δούλων, ήταν γενική. Επίσης ή μεταχείρισή τους δέν ήταν τόσο άπάνθρωπη όπως στην κλασική 'Ελλάδα, στους 'Ελληνιστικούς Χρόνους και στη Ρώμη, αλλά ή ζωή τους και ό θάνατός τους βρισκονταν στο έλεος των κυρίων τους: «...μία δωδεκάδα γυναίκες—δούλοι άπαγχονίσθηκαν κατά τη διάρκεια της σφαγής πού άκολούθησε τη νικηφόρα έπιστροφή του 'Οδυσσεά στην 'Ιθάκη»¹². 'Επί πλέον πρέπει να προσθέσουμε ότι ό άριθμός των δούλων στη μυκηναϊκή εποχή — κατά τίς πλάκες της Πύλου — ήταν άρκετά ύψωμέ-

10. 'Οδύσεια. XVIII 356-364. Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη — Ι.Θ. Κακριδή.

11. Charles Parain. Protohistoire méditerranéenne et mode de production asiatique. Article in Sur le «Mode de production asiatique». Editions Sociales Paris. 1969.

12. M.I. Finley. Le monde d' Ulysse. page 56.

νος. Ένας προσωρινός άπολογισμός, πού άφορά τούς δούλους τής Πύλου, μās φανερώνει τήν ύπαρξη 631 γυναικῶν δούλων και περίπου τόν ίδιο άριθμό παιδιῶν δούλων, δηλαδή σύνολο 1.268 δούλοι. Οί γυναίκες και παιδιά δούλοι έχρησιμοποιοῦντο σέ ύπερετικές οίκιακές έργασίες: άλεσμα, μεταφορά νερού, ύφανση. Ποιό ένδιαφέρουσες από τήν άπασχόληση τῶν δούλων είναι οί πληροφορίες πού μās δίνουν οί πίνακες τής Πύλου σχετικά μέ τόν τόπο και τρόπο προελεύσεως τῶν δούλων: Τρία μέρη τοῦ Άνατολικοῦ Αιγαίου, ἡ Λήμνος, ἡ Κνίδος και ἡ Μίλητος, προμήθευαν κυρίως δούλους στο μυκηναϊκό κόσμο. Αὐτά τὰ μέρη ἦταν ίσως μυκηναϊκές άποικίες ἢ έξωτερικές θέσεις δουλεμπορίου τῶν αἰχμαλώτων πολέμου ἢ τῶν θυμάτων πειρατείας¹³, γνωστοῦ δντος ότι ἡ πειρατεία και οί πόλεμοι τοῦ έξωοικονομικοῦ καταναγκασμοῦ ἦταν στήν ἡμερήσια διάταξη τής ζωῆς τῶν Άχαιῶν και τῶν άλλων λαῶν αὐτῆς τής ίστορικῆς περιόδου.

Άπεικόνιση αὐτῆς τής πρωτότυπης και σύνθετης κοινωνικῆς και πολιτικῆς οργάνωσης τῶν Άχαιῶν τήν βλέπουμε στους μύθους τους και στή θρησκεία τους πού από τή γέννησή τους δέν άποτελοῦσαν οὔτε μία μυθολογία ένιαία, οὔτε μία θρησκεία «έθνική». Είναι μετά τή σταθεροποίηση τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδή μετά τήν κατάκτηση τής Κρήτης από τούς Άχαιούς (1450 π.Χ.) και τή δημιουργία τοῦ κοινοῦ κρητικομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού ἡ έλληνική πολυθεϊστική θρησκεία έλαβε τήν οριστική της μορφή, άντανάκλαση τής κοινωνικῆς και πολιτικῆς οργάνωσης τοῦ μυκηναϊκοῦ κράτους: δώδεκα θεοί έχοντες επικεφαλῆς τους τὸ Θεὸ τῶν Θεῶν (Ζεὺς άναξ τῶν Θεῶν), πού ἡ ζωή τους εξέφραζε όλα τὰ εἶδη τῶν αντιθέσεων τής μυκηναϊκῆς κοινωνίας και όλες τίς έχθρότητες τῶν «πριγκιπικῶν» οἰκῶν. Τὸ οὐσιῶδες τής θρησκείας τῶν Άχαιῶν, τῆς θρησκείας πού περιγράφει ὁ Όμηρος, είναι ότι ὁ άνθρωπος για πρώτη φορά στήν ίστορία του άποτίναξε τὸ ψυχολογικὸ άχθος τῶν άκατανόητων ύπερφυσικῶν δυνάμεων πού τὸν βάρυναν κατά τήν περίοδο τῆς νηπιακῆς άντιορθολογικῆς ἡλικίας του.

«Οί πρίγκηπες τοῦ Όμήρου δέν φοβόσαντε τίς δυνάμεις, τῆς φύσεως και τοῦ κόσμου και έπορευόντο άφοβα και μέ θάρρος· φοβόσαντε περισσότερο τούς άρχηγούς τους παρά τούς θεούς¹⁴. Οί όμηρικοί θεοί δέν ένέπνεαν κανένα σεβάσμιο φόβο· έσυμπεριφέροντο δέ ὅπως οί άνθρωποι, είχαν τήν ἠθική τῶν ανθρωπίνων δντων. Άλλά, ἡ ρασιοναλιστική αὐτῆ όμηρικῆ έπανάσταση έχει τίς ρίζες της στήν έντελῶς ιδιαίτερη διανοητική ανάπτυξη τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας τῶν Άχαιῶν και γενικά τῶν Έλλήνων τῆς εποχῆς τοῦ Όμήρου.

Ἡ μυθολογία τῶν Άχαιῶν δέν ἦταν ένα μαγικό όμοίομορφο και κοινὸ για όλους τούς πρωτοέλληνες πνευματικὸ σύνολο, τουναντίον κάθε φυλῆ εἶχε τούς δικούς της μύθους και τούς δικούς της θεούς, πού μέσα στο χρόνο υπέστησαν σταθερές άλλιώσεις περισσότερο ἢ λιγότερο σύμφωνες μέ τήν κοι-

13. J. Chadwick, *Le déchiffrement du linéaire B*. pages 174-175. Editions Gallimard. Paris. 1972.

14. E. R. Dodds. *The Greeks and the irrational*. page 29. Cambridge University Press. 1951.

νονική εξέλιξη. Έτσι, κάθε αλλαγή στο συσχετισμό των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων στους κόλπους της αριστοκρατίας, που δικαιολογούσε την κοινωνική της κυριαρχία απ' τη θεία της καταγωγή, ανταποκρίνονταν μία τροποποίηση στους γενεαλογικούς μύθους μέσα στη λύση των διαμαχών μεταξύ των πριγκιπικών οικογενειών, μέσα στη λεπτή ισορροπία μεταξύ των σχέσεων ανθρώπων και θεών. Και στο μέτρο που η κοινωνική και πολιτική τάξη αναπτυσσόταν και συγκεντρωνόταν, οι τοπικοί θεοί «έκαναν» μία παρόμοια κίνηση που τελικά πήρε τη μορφή της οργανώσεως και συγκεντρώσεως των θεών γύρω από το Θεό των Θεών (Δία), πιστή αντανάκλαση της άσταθους συγκεντρώσεως των Όμηρικών βασιλέων γύρω από τον Άνακτα. Νά γιατί η όμηρική θρησκεία, αυτή η θρησκεία με το ανθρώπινο πρόσωπο, δεν ήταν μία θρησκεία κατά κυριολεξία, δηλαδή μία θρησκεία του πνεύματος, αλλά μία θρησκεία «ύλιστική» όπου οι θεοί έμιμούντο την πραγματική ζωή των ανθρώπων. Ύπηρχε όμως μία διαφορά μεταξύ θεών και ανθρώπων: οι πρώτοι ήταν άθάνατοι, ενώ οι δεύτεροι θνητοί. Αυτή όμως η διαφορά δείχνει καθαρά την υπεροχή του ανθρώπου, δηλαδή οι θεοί όντας άθάνατοι άγνοούσαν το θάνατο και συνεπώς άγνοούσαν τους κινδύνους της πραγματικής ζωής, ενώ οι όμηρικοί ήρωες, που ήταν θνητοί, γνώριζαν τους κινδύνους της ζωής, του πολέμου και την ανώτατη θλίψη του θανάτου, και παρ' όλα αυτά, βάδιζαν περήφανα προς το θάνατο χωρίς λιγонуχία, χωρίς ταλάντευση:

«Η άνθρωποποίηση των Θεών άποτελούσε μία πρόοδο έκπληκτικής τόλμης. Το να ζωγραφίζονται τα ύπερφυσικά όντα όχι σαν άόριστα πνεύματα, στερούμενα μορφής, ή σαν τερατώδη όντα κατά το ήμισυ άγρια πτηνά και κατά το ήμισυ άγρια ζώα, αλλά σαν άνθρωποι: άνδρες και γυναίκες με άνθρώπινα όργανα και άνθρώπινα πάθη, αυτό άπαιτούσε μεγάλη τόλμη, αυτό έδειχνε την περηφάνια της ίδιας της άνθρωπότητας. Έχοντας λοιπόν έτσι δημιουργήσει τους θεούς ό όμηρικός άνθρωπος, ύψώθηκε αυτός ό ίδιος στο ίδιο επίπεδο με τους θεούς»¹⁵.

Τέτοιο ήταν το βάθος και το πλάτος της διανοητικής όμηρικής επαναστάσεως που με ρασιοναλιστική τόλμη άνθρωποποίησε τους θεούς, διάβηκε το πρωτόγονο στάδιο του μυθικού άνιμισμου και άνοιξε το δρόμο του κοινωνικού και πολιτικού όρθολογισμού που ιστορικά πλησίαζε να γεννηθεί στην Ιωνική Ελλάδα: «Είναι προφανές ότι οι ποιητές δεν έφεύραν τους θεούς... Άλλά οι ποιητές τους έδωσαν την προσωπικότητά τους — και όπως το λέει ό Nilsson, άφαίρεσαν από τους Έλληνες την δυνατότητα να ξαναπέσουν μέσα σε μία θρησκεία μαγικού τύπου κοινή στους γείτονές τους άνατολικούς λαούς»¹⁶, κι έτσι δημιουργήθηκαν οι ύλικές και οι διανοητικές προϋποθέσεις για την όργάνωση και εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού πολιτικού και πνευματικού πολιτισμού που άνοιξε το δρόμο της Αναγέννησης και σε συνέχεια της ανάπτυξεως του νεώτερου ευρωπαϊκού πολιτισμού.

15. M.I. Finley. *Le monde d' Ulysse*. page 139.

16. E.R. Dodds. *The Greeks and the irrational*. page 27.